

בערך זה יידונו העניינים הנוגעים לדם
במובנו הפיסיולוגי.

ב. רקע מדעי

מרכיבי הדם – הדם מורכב מנוזל
המכונה פלסמה, ובתוכו מרחפים חלקיקים
מוצקים.

נוזל הפלסמה, ללא חלקיקי הדם, הוא
צלול, צהבהב, והוא מורכב ממים, מלחים,
וחלבונים שונים, ביניהם הפיברינוגן.
חלבון זה הופך למשקע בעת קרישת הדם,
ונקרא פיברין. לאחר סילוק הפיברין
וחלקיקי הדם נשאר נוזל צלול הנקרא
נסיוב (סרום).

החלקיקים המוצקים הם כדוריות
אדומות, כדוריות לבנות, וטסיות, והם
נוצרים בעיקר במוח-העצם, ומשם
מוזרמים למחזור הדם.

דמא דרך סומק טפי וכו' (פסחים כה ב); דמו
ודם זרעותיו תלויים בו (משנה סנהדרין ד ה).
[5] משנה ב"מ ה ג; פסחים קיב ב, ועוד. שכן
דמים הוא לשון תרגום של מחיר – שמו"ב כד
כד; מל"א כא ב; ישעיה מה יג, ועוד. וראה עוד
בערוך ערך דם (ב). ואולי י"ל שהקשר בין ממון
לדמים הוא על פי הפסוק 'כי עני הוא ואליו הוא
נושא את נפשו' (דברים כד טו), ולפי דברי חז"ל
שעני חשוב כמת (גדרים סד ב), ומכאן שממון

דָם

א. הגדרת המושג

דם הוא נוזל אדום הזורם בעורקים,
בורידים ובנימיות בגוף האדם ובבעלי
חיים. ייתכן שמקור השם 'דם' הוא קיצור
מאדום, שהוא צבעו של הדם.

באופן מושאל משמש המושג דם או
שפיכות-דם כביטוי לרציחה¹, או במובן
של עונש מוות². מובן מושאל אחר
במקרא הוא מיץ או עסיס אדום³.

בחז"ל משמש המושג דם במובן של
עצם החיים⁴. מובן אחר מצינו בחז"ל
לדמים, והוא במובן של ממון וכסף⁵.

הענף ברפואה העוסק במחלות הדם
נקרא המטולוגיה.

[1] אל תשפכו דם (בראשית לו כב); גואל הדם
(ויקרא כה כה); ולא ישפך דם נקי (דברים יט י);
כי איש דמים אתה (שמו"ב טז ח); וגם דם נקי
שפך מנשה (מל"א כא טז), ועוד. [2] אם
במחנתת וכו' אין לו דמים (שמות כב א); כל
מקום שנאמר דמיו בו עונשו בסקילה (סנהדרין טו
א). וראה רש"י על התורה, שמות כא יז.
[3] וברם ענבים סותה (בראשית מט א); ודם
עינב תשתה חמר (דברים לב יד). [4] מאי חזית

מזון לרקמות הגוף, הוצאת הפחמן הדו-חמצני וחומרי פסולת מהרקמות, ויסות חום הגוף, והגנה מפני זיהומים, ומפני חדירת חלבונים זרים.

כמות – הדם מהווה כעשירית ממשקל הגוף, היינו כמותו כ-5-6 ליטר באדם ממוצע.

עירוי דם – במקרים של איבוד דם, או חסר דם, או חסר במרכיבי דם מסויימים, ניתן לבצע עירוי דם להשלמת החסר. עירוי הדם צריך להתאים מבחינת הסוגים השונים למקבל הדם, שאם לא כן מתפתחת תגובה חמורה, שיכולה לגרום אפילו למוות. לצורך זה קיימים בנקים של דם, שבהם מאוחסנים מנות דם, המסווגים לפי סוגי הדם השונים, ולפי מרכיבי הדם השונים⁶.

ג. הדם במקרא, בחז"ל ובמחשבת ישראל

איסור אכילת דם מוזכר בתורה שבע פעמים⁷, ומספר טעמים נאמרו על החזרה הרבה הזו⁸. אמנם חז"ל מנו חמשה לאווין בדם⁹. ואף שאיסור אכילת דם מוזכר פעמים אחדות בתורה, לא נמנה איסור זה במנין המצוות אלא בלאו אחד¹⁰, והטעם הוא, שלא באו כל האווין אלא לאסור דם

תפקידים – התפקיד העיקרי של הכדוריות האדומות הוא הובלת החמצן לרקמות הגוף. חסר חולני של כדוריות אדומות נקרא אנמיה; עודף חולני של כדוריות אדומות נקרא פוליציטמיה.

התפקיד העיקרי של הכדוריות הלבנות הוא הגנת הגוף מפני זיהומים שונים, וחיסון הגוף מפני חדירת גופים זרים. במצבי זיהום יש בדרך כלל עליה במספר הכדוריות הלבנות, מצב הנקרא לויקוציטוזיס, ולעתים יש דווקא ירידה במספרם, מצב הנקרא לויקופניה. עודף ממאיר של כדוריות לבנות נקרא לויקמיה.

התפקיד העיקרי של טסיות הדם הוא זירוז תהליך קרישת הדם, כדי למנוע דימום בעת פציעה. חסר חולני בטסיות הדם נקרא טרומבוציטופניה, וזה גורם לנטיית-יתר לדימומים; עודף חולני של טסיות הדם, מצב הנקרא טרומבוציטוזיס, גורם לקרישת-יתר של הדם.

תפקידו העיקרי של הדם הוא ליצור, לקיים ולשמור על היציבות של הסביבה הפנימית של הגוף. דבר זה נעשה באמצעות הובלת מוצרי חילוף החומרים של הגוף, קיום קשר בין כל חלקי הגוף, ומלחמה בתהליכים הרסניים בגוף. זה כולל העברת חמצן, הורמונים, וחומרי

כג-כד. [8] ראה חזקוני, ויקרא יז י; רמב"ן עה"ת דברים יב כב. וראה להלן הע' 14 ואילך, בטעמי איסור הדם. [9] כריתות ד ב. וראה בתו"ת ויקרא פ"ג אות מב, שיש יותר לאוין בתורה ביחס לדם, אלא שהם באו לדרשה, עיי"ש. [10] סהמ"צ ל"ת קפד; סמ"ג לאוין, קלז;

נחוץ לחיים כמו שהדם הוא הנפש. [6] על ההיסטוריה של התפתחות עירווי דם ראה – י. רימר, הרפואה קמד:296, 2005. [7] רמב"ם, ס' המצוות שורש ט; רבנו בחיי, דברים יב כג. והמקומות הם: ויקרא יג יז; שם, ז כו; שם, יז יב; שם, יז יד; שם, יט כו; דברים יב טז; שם, יב

רפואי, שהדם קשה להתעכל ומזונו רע¹⁵, או טעם רפואי-פסיכולוגי, שהדם הוא הנפש הבהמית, ואין ראוי לנו שנערב טבעה בטבענו, שאילו היינו אוכלים הדם היה מוליד בנפשנו אכזריות וגסות טבע¹⁶.

אחרים כתבו, שעיקר הטעם לאיסור אכילת דם הוא להרחיק את עם ישראל מעבודה זרה, שכן מנהג עובדי האלילים היה לאכול את דם הקרבן, או שהיתה חוק לעובדי אלילים מן הזובחים לשדים, שהיו אוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם¹⁷, וכן נהגו לאכול דם כדי להתחבר לשדים ולהנבא מהם העתידות, והתורה הרחיקה אותנו ממנהג שפל זה¹⁸; ויש אומרים, שהרוצחים היו מנחשים באכילת לחם על

באופנים שונים¹¹, ויתר הלאווין המוזכרים בדם, לדרשות אחרות נאמרו, ולא לאיסור דם עצמו¹².

איסור אכילת דם מיוחד הוא לתורת ישראל, ולא מצוי בין העמים האחרים¹³.

ביסוד האיסור של אכילת דם נאמרו טעמים אחדים:

התורה עצמה ציינה את הטעם 'כי נפש הבשר בדם הוא', 'כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא', 'כי הדם הוא הנפש'¹⁴.

המפרשים נתנו טעמים נוספים לאיסור אכילת דם — יש שכתבו, שהטעם הוא

השדים, והיו שם אנשים שהיה קשה בעיניהם אכילת הדם כי הוא דבר שימאסו טבע האדם, והיו שחטים בהמה ומקבלים דמה בכלי או בחפירה, ואוכלים בשר השחיטה ההיא סביב דמה, והיו מדמים במעשה ההוא שהשדים יאכלו אדם אשר הוא מונם והם יאכלו הבשר, ובוז תהיה האהבה והאחוה והרעות להם, בעבור שאכלו כולם על שולחן אחד ובמושב אחד, ויבואו להם השדים ההם לפי מחשבתם בחלום ויגידו להם העתידות ויועילו להם, אלו כולם דעות שהיו נמשכים אחריהם בזמנים ההם ובחרים אותם, והיו מפורסמות לא היה ספק לאחד מן ההמון באמיתתם, ובאה התורה השלימה ליודעה, להסיר אלו החוליים הנאמנים ואסרה אכילת הדם, ועשתה חיווק באיסורו כמו שעשתה בעבודה זרה בשוה... " וראה ברמב"ן, ויקרא יז יא, מה שכתב על המו"נ. וראה עוד ברמב"ן, דברים יב כב, ומה שהעיר על כך האברבנאל. וראה ב-*Encyclopedia Judaica*, 4:1115. עדות למנהג זה ניתן למצוא ביצירה היוונית הקדומה על אודיסאוס. וראה באנציקלופדיה עברית, ע' דם, עמ' 722, על מנהגי העמים הקדמונים בכגון זה, וראה משנה חולין מא א — אין שוחטין לגומא, שלא יחקה המינים.

חינוך מ' קמח. וראה במנ"ח שם. [11] ראה כריתות ד ב, חמישה מצבים שונים. [12] רש"י כריתות ד ב ד"ה ה' לאוין; תוס' בכורות טו א ד"ה רק. [13] *Encyclopedia Judaica* 4:1115. [14] ויקרא יז יא; שם, יז יד; דברים יב כג. ובענין דם ונפש ראה ברמב"ן, ויקרא יז יא, וכן ברמב"ן שם, יד, מה שהסביר את שלושת הפסוקים בטעם אחד. ואגב, יש להעיר, שמה שכתב שם הרמב"ן "כי ידוע ברוח אשר תחילתו מן הלב שהוא היולי לרוחות כולן", אין זה מובן לפי הידוע לנו כיום, שאין כלל רוח בלב, ומקום יצירת הדם הוא לא בלב כלל. וברבנו בחיי שם כתב: "אבל כל הדם הראשון שהוא דם קילוח נקרא דם הנפש", אבל אינו נפש עצמו, כי לא ימות בו אדם ובהמה אלא ברביעית אחרון". [15] רמב"ם, מו"נ ג מח. [16] רבנו בחיי, דברים יב כג; רמב"ן, ויקרא יז יא; בעל העקדה, ויקרא, שם; החינוך, מ' קמח. [17] רמב"ם, מו"נ ג מו; רד"ק, יחזקאל לג כה. [18] א"ע, ויקרא יט כו; רמב"ם, מו"נ ג מו: "כי הדם היה טמא מאד בעיני הצב"ה, ועם כל זה היו אוכלים אותו, מפני שהיו חושבים שהוא מזון השדים, וכשאכל אותו מי שאכלו כבר השתתף עם השדים ויבואוהו ויודיעוהו העתידות, כמו שידמו ההמון ממעשי

המנוגע לטהרתו²⁴; דם שזרק משה לכפר על בני ישראל לכריתת הברית עמם לפני מעמד הר-סיני²⁵; דם גזק על הכהנים לחנכם²⁶; מתן הדם על המשקוף במצרים היה סמל לגאולה והצלה²⁷.

יצירת הדם — לפי חז"ל נוצר הדם בכבוד²⁸, ומקורו של הדם הוא מהאם²⁹.

במינקת סברו מחז"ל שדם נעכר ונעשה חלב³⁰.

מחלות — עודף דם נחשב בחז"ל כמקור לכל המחלות³¹, ומצב זה גורם לשחין³².

תגובות לדם — ראיית דם יכולה לגרום לאנשים מסויימים שיתעלפו³³, ודבר זה נכון גם בימינו.

נפשו של אדם קצה מן הדם, ובכל זאת

ההרוג שלא ינקמו גואלי הדם¹⁹. יתר על כן, מנהג ישראל קודם מתן תורה היה לאכול דם והיו שטופים בזה, ולפי שהיו רגילים בו הרבה והיו קשים לפרוש, וכל שכן שהיה מביאם לידי עבודה זרה, הוצרכה התורה להזכיר איסורו כמה פעמים²⁰.

טעם אחר לאיסור אכילת הדם הוא, מפני שהדם ניתן לנו להיות על המזבח לכפר על נפשותינו, והוא חלק השם. ועוד, אחרי שהתיר הקב"ה לבני אדם לאכול בשר, לא התיר אלא גוף בעלי החיים, אבל הנפש שבהם תהיה לכפרה לאדם על ידי שיקריבוהו לקרבן, ואין ראוי לבעל נפש שיאכל נפש²¹.

זריקת הדם מהווה כפרה וטהרה בעניינים שונים: דם הקרבנות נזרק על המזבח, והוא עיקר הכפרה²²; דם נזרק על המצורע לטהרתו²³; דם נזרק על הבית

וקדש הוא ובגדיו, וציוותה להזותו על המזבח, ושמה העבודה כולה לשופכו שם לא לאוספו, ואמר ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר, ושם יישפך, וכמו שאמר 'זאת כל הדם ישפוך וגו', 'דם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלקיך, וציווה לשפוך דם כל בהמה שתישחט אע"פ שאינה קרבן, אמר על 'הארץ תשפכנה כמים, ואח"כ הזהיר מלהתקבץ סביבו ולאכול שם, אמר 'ולא תאכלו על הדם...'. [27] שמות יב יג. [28] בכורות נה א. וראה ע' כבד, הע' 37. [29] נידה לא א. וראה בע' אבהות, הע' 33 ואילך. [30] בכורות ו ב; תנחומא, תוריע, ג. וראה בע' הנקה, הע' 36 ואילך. [31] ב"ב נח ב. וראה בספרו של פרויס בתרגומו לאנגלית של רחנר, עמ' 305. וראה עוד בע' מחלות, הע' 35. [32] בכורות מד ב; ויקרא רבה, טו ב. וראה להלן בחלק ד, בעניין הקזת דם. וראה עוד בע' עור, הע' 207 ואילך. [33] שו"ע יו"ד א ב.

[19] חזקוני, ויקרא יט כו; בעל הטורים, שם. וראה רשב"ם על התורה, שם. [20] רבנו בחיי, דברים יב כג. וכן כתב רש"י שם, שהיו שטופים בדם לאוכלו, ומקורו בספרי שם (עו): מגיד שהיו שטופים בדם קודם מתן תורה. וראה עוד ברמב"ן, דברים יב, סוף פסוק כב. [21] רמב"ן, ויקרא יז יא, ועיי"ש באריכות. וראה עוד ברש"י, שם. וראה עוד טעמי ראשונים שונים שהובאו בתו"ש ויקרא, ג אות' נו, נח. וראה גם בס' נותן טעם לשבח, עמ' 28 ואילך. [22] דיני קבלת הדם, הולכתו וזריקתו סוכמו ברמב"ם, מעשה הקרבנות ה א-יז. [23] ויקרא יד ז; רמב"ם, טומאת צרעת יא א. [24] ויקרא יד נא; רמב"ם, טומאת צרעת טו ב. [25] שמות כד ח. וראה כריתות ט א; רמב"ם, איסורי ביאה יג א. [26] שמות כט כ. ובאופן כללי ראה ברמב"ם, מו"ג ג מו: "... וטהרה [התורה] הדם, ושמה אותו מטהר מה שיגיע בו, והזייתו על אהרן ועל בגדיו

מבצע ההקזה לא היה רופא, כי אם אומן או גרע⁴¹, ונוכחותו בעיר היתה אחת מהדרישות להגדרת עיר, שתלמיד חכם רשאי לדור בה⁴².

הפורש ממנו מקבל שכר³⁴.

ד. הקזת דם

מקזז הדם היה אחד מאלו שנמנו בתלמוד כמי שעסקו עם הנשים וסורו רע, ולכן אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול⁴³, ולא נשיא, ולא דבר שיש בו שררה לציבור, ולא אפוטורופסים ליתומים⁴⁴. התלמוד התייחס בשלילה לגרע, ומנה בו עשרה דברים שליליים⁴⁵. מאידך, מסופר על אבא אומנא שהיה צדיק, ולא נכשל בדברים המנויים במקזז דם רגיל⁴⁶.

שכיחות — הקזת דם היתה נפוצה מאד בימי חז"ל, הן כטיפול במחלות שונות, והן כטיפול מונע. חז"ל ציינו במיוחד אנשים שלא עברו הקזה, כדבר יוצא דופן³⁵. פעולה זו מוזכרת פעמים רבות בתלמוד, עם הוראות ותנאים שונים לביצוע הפעולה³⁶. חז"ל אף תיקנו ברכה מיוחדת לנכנס להקזז דם³⁷.

כלי ההקזה — לאומן היה כלי מיוחד לביצוע ההקזה, והוא מסמר הגרע⁴⁷ או קרנא דאומני⁴⁸. כמו כן היו למקזזי הדם כדים מיוחדים⁴⁹, איזמל מיוחד שנקרא כוסילתא⁵⁰, וקרן עשויה מזכוכית⁵¹.

הקזה בבהמה — היו מקזזים דם גם לבעלי חיים שאחוזם דם. דבר זה אסור בשבת מדין חובל, אך אם קיים חשש שאם לא יקזזו לה תמות הבהמה, מותר לומר לעובד כוכבים להקזזה³⁸. ביחס לבכור בהמה נחלקו תנאים אם מותר להקזזה ובאיזה תנאים מותר, מחשש לאיסור הטלת מום בבכור³⁹. נפסק להלכה, שבכור שאחוזו דם — יקזז, ובלבד שלא יתכווין לעשות בו מום, ואם נעשה בו מום בהקזה זו הרי זה נשחט עליו⁴⁰.

שיטת ההקזה — ההקזה בוצעה על ידי חיתוך וורידים ועורקים באמצעות הכלים החדים שתוארו לעיל. כמו כן היה שימוש

יב ד. מקזז הדם נקרא גרע על שם שמגרע את הדם — רש"י קידושין, שם, ד"ה והגרע. מקזז דם נקרא גם בשם אומן — רש"י בי"מ צז א ד"ה אומנא. וראה ביאור הגר"א חו"מ סי' שו סקכ"א. [42] סנהדרין יז ב. [43] קידושין פב א. וראה ברמב"ם, מלכים א ו, שלא גרס גרע. וראה עוד בכס"מ שם; שו"ת תשב"ץ ח"א סי' טז; תויו"ט עדיות א ג. [44] תנא דבי אליהו זוטא, פט"ז. וראה גם בדרך ארץ זוטא, י ג. [45] קידושין פב א. [46] תענית כא ב. [47] כלים יב ד. וראה בפיהמ"ש לרמב"ם שם, שהוא סכין ההקזה, וראה ברע"ב ובר"ש שם שני פירושים. [48] שבת קנד ב. [49] ויקרא רבה י ה. [50] סנהדרין צג ב. [51] שבת קנד ב.

[34] מכות כג ב. וראה רש"י עה"ת דברים יב כג. [35] סנהדרין צג ב, בעניין חנניה מישאל ועזריה. [36] ברכות ס א; שבת קכט א-ב; פסחים קיב א; יומא פד א; תענית כא ב; יבמות עב א; כתובות נב ב; נדרים נד ב; גיטין סז ב; גיטין ע א; קידושין פב א; ע"ז כט א; מעילה כב א; ירושלמי ברכות ב ה. [37] ראה ברכות ס א; רמב"ם, ברכות י כא; טוש"ע או"ח רל ד. וראה על נוסחת ברכה זו והרחבתה בע' ברכות ותפלות, הע' 110 ואילך. [38] טוש"ע או"ח שלב ד. [39] בכורות לג ב; ירושלמי פסחים, סופ"א. [40] רמב"ם, בכורות ב יג. וראה בלח"מ שם; טוש"ע יו"ד שיג ו. וראה בט"ז ובבאור הגר"א שם. [41] קידושין פב א; משנה כלים

גדולות יותר⁵⁵.נרחב בעלוקות למציצת דם⁵².

ההקזה בימינו – בימינו אין מי שסבור שיש להקזת הדם ערך גדול במניעת מחלות. אכן, גם כיום עדיין קיימות הוריות רפואיות בודדות להקזת דם במצבים חולניים. השימוש העיקרי בטיפול זה הוא בפוליציטמיה אמיתית⁵⁶, מחלה שבה קיימת יצירת-יתר של חלקיקי הדם, ובעיקר של הכדוריות האדומות. הקזת דם בשלבים הראשוניים של המחלה יעילה בעיקר בחולים צעירים, עם מחלה קלה, או כשהסיבה למחלה לא ידועה. יש הממליצים על הקזת דם גם בפוליציטמיות משניות, כגון כמחלות ריאה כרוניות; ויש הממליצים טיפול זה גם בהמוכרומוטוזיס, שהיא מחלה הנובעת משקיעת ברזל ברקמות, בעיקר בעקבות עירווי-דם חוזרים⁵⁷.

בשנים האחרונות יש חזרה מסויימת לטיפול על ידי עלוקות למטרות רפואיות מודרניות, בעיקר לצורך ספיגת שטפי דם

רופאי ימי הביניים, ובראשם הרמב"ם, החשיבו בדרך כלל את הקזת הדם, אם כי הרמב"ם הדגיש את סיבוכיה ואת הגבלותיה: "לא ירגיל אדם להקזו דם תמיד, ולא יקזו אלא אם יהיה צריך לו ביותר, ולא יקזו לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, אלא מעט בימי ניסן, ומעט בימי תשרי, ומאחר חמישים שנה לא יקזו כלל, ולא יקזו אדם דם ויכנס לבית המרחץ בו ביום, ולא יקזו ויצא לדרך, ולא ביום שיבוא מן הדרך, ויאכל וישתה ביום ההקזה פחות ממה שהוא רגיל, וינוח ביום ההקזה, ולא ייגע ולא יתעמל ולא יטייל"⁵³. הגישה הזהירה, וההגבלות השונות בכיצוע הקזת הדם, שהדגישו חז"ל והרמב"ם, עומדת בסתירה חיובית להתייחסות להקזה בקרב העמים הקדמונים, שביצעו פעולה זו ללא הגבלות⁵⁴. ביסוד התפיסה ההלכתית היתה ההנחה שבפעולת ההקזה היתה סכנה גדולה, ולא הותרה אלא להצלה מסכנות

תשובה יו"ד סי' קטז סק"פ וסקצ"ו. [54] *Encyclopedia Judaica*, 4:1119. רק במאה הי"ט קבע הרופא הצרפתי פייר אלכסנדר לואי (1787-1872), שאין תועלת רפואית בהקזת דם, ולעתים היא אף מזיקה – ראה Barsoum N and Kleeman C, *Am J Nephrol* 22:284, 2002. [55] ראה שו"ת ציץ אליעזר חט"ז סי' כג; סי' שבת שבתון, עמ' קנח הע' סז. וראה עוד באריכות על הקזת דם בחז"ל ובעמים הקדמונים במקורות הבאים – J. Preuss, *Biblical and Talmudic Medicine* (Trans. by F. Rosner), H.J. Zimmels, *Magicians*, ;pp. 248-257 F.; *Theologians and Doctors*, pp. 154-157. Rosner, *Acad Med* 62:935, 1986. W.H. Crosby, [57] *Polycythemia vera* [56]

[52] עלוקות נזכרות כבר במשלי ל טו. וראה על עלוקות בכתבים יהודיים ובהלכה במאמר – Rosner F, *IMAJ* 1:296, 1999. [53] רמב"ם, דעות ד יח, וראה פרקי משה, יב. וראה מאמרו של א. לוינגר, חוב' אטיא עא-עב, תשס"ג, עמ' 79 ואילך, על הבדלים בין בהתלמוד לבין הרמב"ם ביחס להקזה. דרך רפואית זו מוזכרת גם בכתבי רופאים יהודים מאוחרים יותר, כגון אוצר החיים ליעקב צהלון, ומעשה טוביה לטוביה בן משה הכהן. וכן נידונה הקזת דם בתשובותיהם של פוסקים רבים בימי הביניים, ראה: שו"ת מהר"ם רוטנברג, הוצאת למברג, סי' תצד; שו"ת מהר"י ברונא סי' קיח; שו"ת התשב"ץ סי' קמה. וראה עוד בהגדה מיימוניות ובכס"מ על הרמב"ם שם; ט"ז אר"ח סי' תסח סק"ז; מג"א שם, סקט"ו; דרכי

הלכות שונות הנובעות מהקזה – חכמים עשו הקזת דם בארץ ישראל כרפואה שאין לה קצבה, ולכן אלמנה שצריכה להקזת דם, הרי זו כמזונות, ויורשים חייבים בה⁶⁸.

המקז דם, חייב ליטול ידיו⁶⁹.

המקז דם בסוכות – אם הוא עושה זאת כדי לחזק את גופו כאדם בריא, הרי הוא חייב לאכול בסוכה, כי אין הוא חולה, אלא אדרבה הוא שמח ומרבה בסעודה⁷⁰; ואם הוא מקז דם לשם מחלה או בגלל מיחוש, הרי הוא פטור מהסוכה כדין חולה⁷¹.

הוצאת דם לצורך בדיקות רפואיות – באופן עקרוני אין דינה כהקזת דם⁷², שכן יש הבדל גם בין הקזת דם לבין מתן תרומת דם בימינו: ההקזה נעשתה לאדם חולה, בעוד שתרומת דם ניתנת על ידי אדם בריא; בהקזה הוציאו כמויות גדולות של דם אשר יכולה היתה לגרום למצבי

קטנים בניתוחים פלסטיים, וכן בניסיונות לבידוד חומרי קרישה יעילים מריר העלוקות⁵⁸.

דינים שונים הנוגעים להקזה – חז"ל אסרו הקזת דם בערב שבועות, וגזרו על הקזת דם בכל ערבי ימים-טובים⁵⁹, ונחלקו הפוסקים אם דין זה נוהג גם בימינו אם לאו⁶⁰. חז"ל הוסיפו ימים שונים בשבוע ובחודש שלא להקזו בהם דם, בגלל סכנות סגוליות שונות⁶¹. כמו כן אסרו להקזו ביום המעונן, וביום שנושבת בו רוח דרומית, אלא שכבר דשו בהם רבים, ולכן מותר⁶². חז"ל גם קבעו תנאים תזונתיים שונים סביב הקזת הדם⁶³.

ישנה קבלה מרבי יהודה החסיד, שיש סכנה בהקזת דם בימים שונים, אלא שיש בזה גירסאות שונות⁶⁴. ועוד יש מי שכתב, שנוהרים מלהקזו סמוך לחידוש הלבנה⁶⁵. וכן יש מי שמנה ימים שונים לפי סדר החודשים שאין להקזו בהם דם⁶⁶. אין איסור הקזה בחול-המועד⁶⁷.

הגרע"א יו"ד סי' קטז ס"ה; שע"ת או"ח סי' תכו סק"א. [66] ראה באריכות בס' מועד לכל חי סי' ח חודש סיון ס"ב. [67] מ"ב סי' תקלא סקכ"א. [68] כתובות נב ב. ולא הוזכר דין זה בפירוש בפוסקים, אך ראה במ"מ אישות יח ה. [69] פסחים קיב א; טושו"ע או"ח ד יט. וראה חיי אדם ה ב; קיצושו"ע ב ט. [70] הגה' אשר"י סוכה פ"ב סי' יב; או"ז סי' רצט; רמ"א או"ח תקמ ג (ואף שהרמ"א לא פירש שכונתו דווקא בבריא, כך משמע מהמקורות שלו). [71] מ"ב סי' תקמ סק"ב; ערוה"ש או"ח תקמ ה. וראה עוד פרטי דינים בהקזת דם בס' שמירת הגוף והנפש, ח"ב סי' קלג. [72] ס' בדמייך חיי, פ"ב, בשם הרבה מפוסקי דורנו; שו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' קה

Arch Intern Med 146:1910, 1986. [58] ראה – ע. אלדור ואח', הרפואה קיז:160, 1989; Rosner F, *IMAJ* 1:296, 1999. [59] שבת קכט ב. [60] מהר"י ווייל, דינין והנהגות סי' יט, והרמ"א או"ח תסח י הביאו דין זה להלכה, וראה גם בחיי אדם עט ב, ובמ"ב סי' תסח סקל"ח, וכן אסר במועד לכל חי סי' ח חודש סיון ס"ב. אבל הרמב"ם, הטור והמחבר לא הזכירו דין זה. וראה בע' מועדים ותעניות, הע' 2 ואילך. [61] ראה שבת קכט ב. [62] יבמות עב א. וראה שו"ת רשב"ש סי' מד. [63] ראה ע"ז כט א. [64] ראה צוואת רבי יהודה חסיד, אזהרות נוספות, אות יא. וראה באריכות בט"ז, יו"ד סי' קטז סק"ו. [65] ס' החינוך מ' תג, הביאו

הלם ושינויים פתו-פיזיולוגיים קשים, בעוד שבתרומת דם מוציאים כמות של כחצי ליטר, שבדרך כלל איננה משפיעה לרעה⁷³. לפיכך, מי שהקיצו לו דם על ידי מזרק לצורך בדיקות, או שניגר דם מפצע שבגופו – יש מי שכתב, שאינו צריך ליטול ידיו, וכן מי שתרום דם, אינו צריך ליטול ידיו⁷⁴; ויש מי שכתבו, שיש להחמיר וליטול ידיים אחרי תרומת דם⁷⁵. ומכל מקום אין לברך על נטילת ידיים זו, וגם יכולים לאכול או לשתות מיד לאחר תרומת הדם, לפני שיש סיפק לקום וליטול ידיים, אלא שאחר כך צריכים ליטול ידיים⁷⁶. אכן, אין צורך ליטול ידיים אחרי לקיחת דם לבדיקות שגרתיות⁷⁷.

והוא התרו בו – לוקה, ואין איסור דם בכלל חייבי מיתות בית דין⁸⁰. שלוש כריתות אמורות בדם⁸¹, לחייב כרת על דם חולין, דם קדשים, ודם כסוי⁸². ואף על פי שכל המשקים שיעורם ברביעית, הואיל והתורה הוציאה איסור דם בלשון אכילה, שיעורו כאוכלים⁸³.

חייב הכרת באכילת דם הוא בין על דם שחיטה ובין על דם נחירה, דם עיקור, ודם הקזה⁸⁴.

איסור אכילת דם נוהג בבהמה, חיה ועוף, בין טהורים ובין טמאים⁸⁵.

מחזור הדם ותפקידו של הלב ביחס לדם – ראה ערך לב.

מחלות דם תורשתיות – ראה ערך מילה; תורשה.

ה. פרטי דינים

אכילת דם – האוכל כזית⁷⁸ מן הדם במזיד חייב כרת⁷⁹, בשוגג חייב חטאת,

הגדרת הדם לעניין חיובו – חיוב כרת אינו אלא על דם שהנפש יוצאת בו, ונחלקו חז"ל אם הכוונה לדם כל זמן שמקלח, או מטיפה המשחרת ואילך⁸⁶, ולהלכה נפסק כל זמן שמקלח⁸⁷. אבל אין חיוב כרת על דם התמצית, היינו הדם היוצא לאחר מיתה⁸⁸, ולא על דם האיברים, היינו כשפירש הדם מן האיבר ויצא לחוץ, אבל כל זמן שלא פירש מותר, ויש חולקים וסוברים שאף דם שלא פירש

אות ה. [73] ראה שבת שבתון הע' סו. [74] הליכות שלמה ח"א פ"כ סי"ט והע' לא. [75] הגר"ש אלישיב, הגר"פ שיינברג, והגר"ח"י כהן, הובאו דבריהם בס' בדמיון חיי, עמ' 55. [76] הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו שם. [77] הגר"מ הלברשטאם, הובאו דבריו בס' בדמיון חיי, עמ' 57. [78] חולין פז ב; כריתות יד א; רש"י עירובין ד א ד"ה שיעורין; רמב"ם, מאכלות אסורות ו א. [79] משנה כריתות ב א; רמב"ם, מאכלות אסורות ו ג. וראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (א) הע' 53. [80] משנה כריתות כ ב; רמב"ם, מאכלות

וראה במשך חכמה על הפסוק, ויקרא יז י, בדבר הלשון 'והכרתני' שמיוחס לה' בעצמו. וראה בתורת כהנים פרשה ה, ד – ונתתני פני בנפש האוכלת את הדם, פונה אני מכל עסקי ועוסק אני בו. [83] מנ"ח, מ' קמח. וראה באריכות בשו"ת בנין ציון ח"א סי' מט-נד. [84] משנה כריתות כ ב. [85] משנה חולין קיז א. [86] כריתות כב א. וראה שם ברש"י, רגמ"ה, שיטמ"ק, רמב"ם בפיהמ"ש, וחידושי הר"ן חולין לו א ד"ה תדבר"י. [87] רמב"ם, מאכלות אסורות ו ג. וראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (א) הע' 53. [88] משנה כריתות כ ב; רמב"ם, מאכלות

אסור⁸⁹. דוגמאות לדם איברים: דם הלב,

היינו הדם המובלע בבשרו, אבל הדם הכנוס בתוך חללו דינו כדם ממש⁹⁰; דם הכבד, היינו אף שהכבד כולו הוא דם קרוש, וטעם דם לו – התורה התירתו⁹¹; דם הטחול, היינו אף על פי שיש בו מראה אדמומית ונראה כריבוי דם, דינו כשאר בשר, ודווקא גוף הטחול, אבל דם היוצא ממנו אסור כמו כל דם האיברים⁹², וכיוצא באלו⁹³, ואינו עובר עליהם אלא בלאו, ולוקה עליהם⁹⁴.

לעשות סחורה בדם⁹⁸.
קטן – גדולים מוזהרים על הקטנים, למונעם מלאכול דם⁹⁹.

גר – איסור אכילת דם נאמר בתורה במפורש גם בגר¹⁰⁰, לפי שבאיסור דם נאמר בפרשה 'בני ישראל', לכך הוצרך לרבות את הגר.

הותר מכללו – מחלוקת האחרונים היא, אם איסור דם נקרא הותר מכללו¹⁰¹, או שאין איסור דם בגדר הותר מכללו¹⁰².

מקורות הדם – איסור אכילת דם הוא בבהמה, חיה, עוף, כווי¹⁰³, ושליל או בן פקועה, היינו עובר שנמצא במעי אמו לאחר שחיטתה, בין שהוא בן ח' ובין שהוא בן ט', בין חי ובין מת¹⁰⁴, בין טמאים ובין טהורים¹⁰⁵. אבל דם שרצים, דם דגים, דם ביצים¹⁰⁶, ודם חגבים אין

יש מי שכתב, שאם הפריד בין עיקר הדם שמראהו אדום, לבין החלק הצלול והמימי, החיוב הוא רק על החלק האדום, ואין דין דם על החלק המימי; אבל כל עוד הם בחיבורם הטבעי, דין דם יש על כל החלקים, וכולם מצטרפים לשיעור⁹⁵.

הנאה – הדם מותר בהנאה⁹⁶, ואפילו דם קדשים מותר בהנאה⁹⁷, ואף מותר

וראה עוד בשד"ח כללים, מע' הסמך, כלל ה. [99] תו"כ ויקרא יז יב; יבמות קיד א. [100] ויקרא יז ח. [101] צל"ח פסחים כג ב ד"ה יתיב, מפני שמותר בדגים וחגבים; גופי הלכות, כלל תפה, מפני שהותר בדם איברים שלא פירש. [102] מהר"ם חלואה, פסחים כג ב. וראה עוד בקרן אורה זבחים קו ב. [103] כריתות כא א; טור יו"ד סי' סו; ש"ך שם, סק"א. וכיו הוא כלאים הבא מבהמה טהורה עם חיה טהורה – רמב"ם, מאכלות אסורות א יג. וראה חולין פ א, מחלוקת חכמים בהגדרת בעל חיים זה. [104] משנה חולין עד א; רמב"ם, מאכלות אסורות ו ה; טוש"ע יו"ד סו א. ולהלכה אף חייבים עליו כרת, וראה אנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (א), עמ' תכז-ח, וע' בן פקועה, עמ' שעא(2). [105] משנה כריתות כ ב; רמב"ם, מאכלות אסורות ו א. [106] יש אומרים שהם ביצי איל ושור, ויש אומרים שהם ביצי תרנגולת

אסורות ו ד. וראה זבחים לה א. [89] ראה בפרטי הדינים באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (א), עמ' תל-ב. [90] ראה אנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (א), עמ' תל-ג. וראה עוד בע' לב, הע' 210-209. [91] חולין קט ב, וברש"י שם. וראה עוד בע' כבד, הע' 106. [92] ראה טוש"ע יו"ד עד א; רמב"ם, מאכלות אסורות ו ט; תוס' חולין קיא א ד"ה אבל. וראה עוד בע' טחול, הע' 79. [93] ראה באנציקלופדיה תלמודית ע' דם (א), אות ו, על איברים אחרים. וראה באנציקלופדיה זו בערכיהם של איברים אחרים. [94] בכורות כא ב; רמב"ם שם; טוש"ע יו"ד סו א. [95] הרב צ. שכטר, מסורה, א, ניסן תשמ"ט, עמ' מד. וראה בס' שמירת שבת כהלכתה מהדו"א פי"ט הע' נה. [96] פסחים כב א; רמב"ם, מאכלות אסורות ח טו. [97] תוס' פסחים שם, ד"ה מה מיס. [98] שו"ת נובי"ת חו"ד סי' סב; שו"ת חת"ס חו"ד סי' קל.

חייבים עליהם מן התורה¹⁰⁷. ומכל מקום כל דם המכונס במקום אחד, אפילו דם דגים וחגבים, אסור משום מראית עין, אלא אם הוא ניכר שבא מן המותר¹⁰⁸; ויש מי שמתיר אפילו במכונס¹⁰⁹, ומכל מקום אינם אוסרים את תערובתם¹¹⁰.

האחרונים¹¹⁷. דם שנקרש מאליו אין חייבים עליו, שדם אינו עומד לאכילה אלא לשתייה, ואכילה שלא כדרכה היא, אבל אם הוא הקריש את הדם – החשיבו, וחייב על אכילתו¹¹⁸.

דם אדם אינו אסור מן התורה, ואיסורו מדברי סופרים, ומכים עליו מכת מדרות¹¹¹. דם אדם שבין השיניים מותר למוצצו ולבולעו, אבל אם נשך ככר בשניו ויצא דם על גבי הככר, צריך לגרדו¹¹². נחלקו האחרונים, אם מותר למוצץ ולבלוע דם המטפטף מאצבעו, או דם מילה¹¹³. אמנם בשבת אסור למוצץ אפילו דם שבין שיניו¹¹⁴.

דם שנקרש אינו לא אוכל ולא משקה, ואם חשב עליו לאוכלין – מטמא, חשב עליו למשקין – בטלה דעתו¹¹⁹.

דם שבישלו או שמלחו – יש אומרים, שאינו עובר עליו, ואיסורו הוא מדרבנן בלבד; ויש אומרים, שחייבים עליו כרת¹²⁰.

דם כבשר – דם אינו בכלל בשר, ואינו אסור כחלב מן התורה¹¹⁵, אבל אסור לבשל דם בחלב, או לאכול תבשיל כזה מדרבנן¹¹⁶. אם דם ובשר הם שני מינים לעניין ביטול בתערובת, נחלקו בזה

דם היוצא מן החי – נחלקו תנאים אם בנוסף לאיסור דם יש בו אף איסור של דם מן החי, כדין איבר מן החי¹²¹. וכן נחלקו התנאים¹²² והראשונים¹²³ בשאלה, אם גם בן נח חייב בדם מן החי, או שחייב רק

– רש"י ותוס' כריתות, שם. וראה באריכות פרטי דינים באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם ביצים. [107] תו"כ ויקרא יז יב; כריתות, שם; רמב"ם, שם; טוש"ע יו"ד סו א. [108] רש"י כריתות כא ב; ראב"ד, מאכלות אסורות ו א; טוש"ע יו"ד סו י. וראה באנציקלופדיה תלמודית ע' חשד, עמ' תשט-יב. [109] רמב"ם, מאכלות אסורות ו א. וראה במ"מ שם. [110] רשב"א בתוה"א, בית ג, שער ה; רמ"א יו"ד סו י. [111] רמב"ם, מאכלות אסורות ו ב. וראה בתנא דבי אליהו רבה פט"ו ה"ג – שלשיתו דם אדם אסור מן התורה, וראה בשיטתו בתו"ש ויקרא, ז אות קפא. וראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (א), עמ' תכח-ט, בדיני דם אדם שפירש. [112] כתובות ס א; רמב"ם, מאכלות אסורות ו ב; טוש"ע יו"ד סו י. וראה רש"י ותוס' כתובות, שם, מחלקת בטעם ההיתר בדם שבין השיניים.

[113] ראה דרכ"ת יו"ד סי' סו סק"סח. [114] מג"א סי' שכח סוסקנ"ג; שו"ע הרב, או"ח שכח נד; מ"ב, סי' שכח סוסקמ"ז. [115] חולין קיג ב; רמב"ם, מאכלות אסורות ט ו; טוש"ע יו"ד פז ו. [116] חכמת אדם מ ו. וראה מה שכתב בנידון בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' לו. [117] ש"ך יו"ד סי' סט סקנ"ז; גליון מהרש"א שם; דרכי תשובה יו"ד סי' צח סקל"א. [118] חולין קכ א. וראה שם בחידושי הר"ן; ירושלמי שבועות ג ב. [119] תוספתא טהרות, פ"ב; רמב"ם, טומאת מת א יט. [120] הסוגיא היא במנחות כא א. וראה המקורות של הראשונים והאחרונים שנחלקו להלכה בכך – באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (א), עמ' תלה-ז. [121] סנהדרין נט א. [122] סנהדרין, שם. [123] שיטת רש"י בראשית ט ד, שחייב, והרמב"ן שם, חולק עליו ופוסק שבן נח פטור מדם מן החי,

להשקותו לבהמה וחיה או לנכרי, הוא מתולדות הדם ומכשיר, אך דם הקזה לרפואה אינו מכשיר¹³³. דם מגפתו, היינו דם ממכה או חבורה, אינו מכשיר¹³⁴. דם המת מכשיר¹³⁵. בדם בהמה שמתה מאליה נחלקו ראשונים אם מכשיר או לא¹³⁶. דם של בן שמונה חדשים אינו מטמא ואינו מכשיר¹³⁷. דם השרץ מטמא ואינו מכשיר¹³⁸.

טומאה — דם שיצא מן המת מטמא כמת במגע, במשא ובאוהל, והוא אחד מאבות הטומאה שיש במת, ושיעורו לטומאה הוא ברביעית¹³⁹. אף על פי שהדם מן המת מטמא בשיעור רביעית, מכל מקום אין הנזיר מגלח עליו, אלא בשיעור של חצי לוג דם¹⁴⁰.

בדין קבורת דם המת, יש כמה חילוקים: דם שיצא מחיים, אפילו קרוב מאד ליציאת הנשמה, ובשעת יציאת הנשמה פסק הדימום, אינו חייב בקבורה

באיבר מן החי. ומכל מקום דם מן החי אין בו שום טומאה, ולכן אין הכהנים צריכים להיזהר מלגעת או לטלטל דם מן החי, וגם אין חיוב קבורה של דם מן החי¹²⁴.

איסור 'לא תאכלו על הדם'¹²⁵ הוא לאו הכולל כמה אזהרות, והוא לאו שבכללות¹²⁶. חמשה איסורי תורה כלולים בלאו זה, וחכמים הסמיכו לפסוק זה עוד שלושה איסורים¹²⁷.

דם כמשקה להכשר טומאה — דם הוא אחד משבעה המשקים, המכשירים את האוכלים לקבל טומאה¹²⁸. הדם המכשיר הוא דם חללים¹²⁹. ביחס לדם שחיטה נחלקו תנאים, ולהלכה נפסק שאף הוא מכשיר¹³⁰. ודם שחיטה המכשיר הוא דווקא של בהמה חיה ועוף הטהורים, אבל דם שחיטה של בהמה חיה ועוף הטמאים — אינו מכשיר¹³¹. דם קילוח אינו מכשיר¹³². דם הקזה לשתייה, שנתכווין

סי' ז סק"ה. [131] מכשירין ו ה; רמב"ם, טומאת אוכלין י ג. [132] חולין לו א. וראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (ב), עמ' תמד, בהגדרת דם קילוח. [133] מכשירין ו ה-ז; רמב"ם, טומאת אוכלין י ג. וראה דעות שונות בהגדרות אלו באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (ב), עמ' תמה. [134] חולין לה ב; נידה נה ב; מכשירין ו ח. וראה באנציקלופדיה תלמודית, שם, עמ' תמה-ו, בשיטות והגדרות שונות בנידון. [135] מכשירין ו ו; רמב"ם, טומאת אוכלין י ה. וראה בחזו"א, מכשירין סי' א סק"ט. [136] רש"י חולין לה ב; תוס' שם, ד"ה דם המת; ר"ש, מכשירין ו ו. [137] מכשירין ו ז; רמב"ם, טומאת אוכלין י ז. [138] מכשירין ו ה; רמב"ם, טומאת אוכלין י ג. [139] אהלות ב א-ב; רמב"ם, טומאת מת ב יב; פיהמ"ש לרמב"ם, בהקדמה לסדר טהרות. [140] נזיר מט

על פי סנהדרין נט א, ובראשית רבה לד ז. וראה ברא"ם על רש"י הנ"ל. ולהלכה נפסק שבן נח מותר לכתחילה בדם מן החי — רמב"ם, מלכים ט י, ובכס"מ שם. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ג, נספח לערך בן נח. [124] הגר"ח"פ שיינברג, הובאו דבריו בס' בדמיק חיי, עמ' 59. [125] ויקרא יט כו. [126] סנהדרין סג א, ובתוס' שם; רמב"ם, סנהדרין יח ג. [127] ראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' אכילה על הדם. וראה במו"נ ג מו, שהוסיף הרמב"ם עוד פירוש על פסוק זה. [128] תוי"כ שמיני, רפ"ח; מכשירין ו ד; רמב"ם, טומאת אוכלין א ב. וראה בפיהמ"ש לרמב"ם, מכשירין שם. [129] חולין לה ב. ובהגדרת דם חללים ראה אנציקלופדיה תלמודית, ע' דם (ב), עמ' תמא. [130] חולין, שם; רמב"ם, טומאת אוכלין י ג. וראה עוד במשנה אחרונה מכשירין שם, ובחזו"א, מכשירין

שחיטת חיה טהורה, או עוף טהור¹⁴⁹.

חציצה — דם יבש חוצץ; דם לח אינו חוצץ¹⁵⁰. ואם הדם נסרך בבשר, היינו שמתחיל להתייבש קצת וכשתולים בו אצבע הוא נמשך והולך כחוט, אפילו לח חוצץ¹⁵¹.

בעניין הוצאת דם בשבת, וטיפול בדימום בשבת — ראה ערך שבת.

בעניין בדיקות דם בערב יום-טוב — ראה ערך מועדים.

דם נידה; דם וסת — ראה ערך נידה לידה.

דם טוהר; דם קושי — ראה ערך לידה.

דם בתולים — ראה ערך בתולים.

מליחת הבשר להוצאת הדם, ושימוש בדם ובמוצריו לצרכים רפואיים — ראה ערך כשרות.

הוצאת דם מאביו — ראה ערך הורים.

בדיקת סוגי דם לקביעת אבהות — ראה ערך אבהות.

תרימת דם — ראה ערך השתלת אברים.

אפילו מדרבנן¹⁴¹; דם שיצא בשעת יציאת נשמה, ויש חשש שנבלע בו רביעית מדם הנפש, חייב בקבורה¹⁴², וכן קוברים עמו את העפר הסמוך לו שנבלע בו הדם, וכן קוברים עמו בגדיו ומנעליו, אם יש לחוש שמא נבלע בהם דם הנפש, כגון בישראל שנמצא הרוג, וכל זה דווקא בגדים שהוא לבוש בהם, אבל אם ניתז מן הדם על שאר בגדים שאינו לבוש בהם, אין צריכים קבורה¹⁴³; ודם שיצא לאחר מיתה, גם אם ודאי שלא יצא בשעת יציאת הנפש, חייב בקבורה מדרבנן¹⁴⁴.

דם המטפטף מן ההרוג, או מן היולדת, או ממי שמת בזמן ניתוח, בדרך נשיאתו, אין צריך לאסוף הדם לקבורו¹⁴⁵.

חולה שמת לאחר הניתוח בו ביום, וטרם הפשיטו מעליו את הסדינים המגואלים בדם, אם ברור שמת מחמת שטף דם — יש מי שכתב, שאין לחוש לאותם הדמים שעל הבגדים, ומותר לפושטם מעליו ולטהרו ולהלבישו תכריכים¹⁴⁶; ויש מי שחלק עליו¹⁴⁷.

דם אינו מחמיץ¹⁴⁸.

כיסוי דם — מצות עשה לכסות דם

אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חיו"ד סי' שסד אות א. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי, ח"ה סי' קעט. [148] מאירי, פסחים לט ב; ב"י, או"ח סי' תסו; רמ"א, או"ח תסו ד. וראה ח"י סי' תסו סק"ד. [149] פרטי דיני כיסוי דם ראה בחולין, פ"ו; רמב"ם, שחיטה פ"ד; טושו"ע יו"ד סי' כח. [150] שבת קכ ב; פסחים סה ב; זבחים לה א; מנחות כא א; רמב"ם מקוואות ב ב; טושו"ע יו"ד קצח טו. [151] מנחות שם; רמב"ם וטושו"ע שם טו.

ב; רמב"ם, נזירות ז ב; רמב"ם, טומאת מת ג ג. וראה עוד פרטי דינים בטומאת דם מן המת באנציקלופדיה תלמודית, ע' דם המת. [141] ראה בשו"ת שבט הלוי, ח"ה סי' קעט. [142] ראה שו"ע יו"ד שסד ד, ובש"ך שם, סקי"א. [143] חכמת אדם קנו י. [144] שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קיב. [145] גשר החיים, ח"א פ"א סע' ה-ז. וראה שם בדיני דם היולדת שמתה, וראה עוד בדינים אלו בשו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' ע. [146] שו"ת ציץ אליעזר, שם. [147] הגרש"ז